

Yatılı ve Gündüzlü İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Zorbalığa İlişkin Görüşleri

Asude Bilgin *

Öz

Yatılı okullarda zorbalık ciddi bir problemdir, çünkü burada çocuk zorbadan kaçamaz ve ailesinden yardım isteyemez. Bu çalışmanın amacı gündüzlü ve yatılı ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa uğrama oranları başta olmak üzere bu konudaki çeşitli sorulara cevap aranmış ve gündüzlü - yatılı gruplar bu açılardan karşılaştırılmıştır. Bursa'da gündüzlü ve yatılı iki ilköğretim okulunun 4., 5. ve 6.sınıflarından 248 öğrenciye Colorado Okul İklimi Anketi uygulanmış ve kurban olma oranları incelenmiştir. Veriler yüzdeler hesapları ve Kay-Kare testi ile incelenmiştir. Sonuçlar zorbalığın ilköğretimde uluslararası yazınla tutarlı olarak yaygınlığını göstermektedir. En sık sözel ve fiziksel zorbalık bildirilmiştir ve oran yatılı grupta anlamlı biçimde yüksektir. Her iki grupta da zorbalılar daha çok erkektir. Her iki grupta durumunu öğretmene anlattığını söyleyenlerin oranları düşüktür, ancak yatılı grupta anlamlı olarak daha aşağı düzeydedir. Zorbalıkla baş etmenin en etkili yolu henüz ortaya çıkmadan önlenmesidir. Bu anlamda okulları zorbalıktan arındırmanın en etkili biçimi öğretmenlerin eğitimidir.

Anahtar kelimeler: Zorbalık, ilköğretim, yatılı okul

* Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü. asudebilgin@uludag.edu.tr

The Views of Day and Boarding Students about Bullying

Abstract

Bullying is a serious problem, because the child can not escape from the bully here and can not ask help from their parents. The purpose of this study was to investigate the victimization frequencies among the students of day and boarding schools, to compare them. The participants were 248 students from grades 4-5-6 in Bursa, from a day and a boarding elementary school. By means of a questionnaire the victimization frequencies were measured. The results indicated that bullying was common and most often carried out in verbal and physical manner and they these were significantly higher for boarding students. Bullies were typically male. It was a small percentage of students who told their situation to an adult in their school. It was smaller among boarding students. The most effective way of coping this is to prevent bullying. The most efficient tool for bully proofing the schools is teacher education.

Key words: *Bullying, elementary school, boarding school*

GİRİŞ

Zorbalık güçlerdeki dengesizlikle ortaya çıkan bir tür planlı saldırgan davranıştır. Çok çeşitli tanımları olmasına karşın en çok en sık kullanılan tanım Olweus'un (1987) tanımıdır: "Bir kişi, diğer bir kişi veya kişiler tarafından kasıtlı, tekrarlı ve en azından bir süre devam eden olumsuz davranışlarla karşı karşıya bırakılıyorsa bu kişinin zorbalığa uğradığı söylenebilir" ..Bu tanımda olumsuz davranışlar niyetli olarak bir kişiyi inciten, rahatsız eden veya bunu yapmaya teşebbüs eden davranışlar olarak açıklanmıştır ve böylelikle rastgele saldırgan davranışın zorbalıktan ayrılması sağlanmıştır (Griffin & Gross, 2004).

Zorbalıkta baskın kişi(ler) amaçlı (niyetli) olarak ve tekrarlı biçimde daha az baskın olan kişiye zarar verir(ler). Bu saldırgan davranış, fiziksel olarak (örneğin; tekmeleme, vurma) veya sözel olarak (örneğin; isim takma, bağırma) gerçekleşebilir. Doğrudan veya dolaylı olabilir. Doğrudan zorbalık vurma, itme, alay etme, tehdit etme ve diğerinin sahip olduklarına zarar verme gibi açık saldırıyla gerçekleşir. Dolaylı saldırganlık ise saldırgan ve kurbanın doğrudan karşılaşmasını gerektirmeyen sosyal gruptan dışlama, dedikodu yayma, utandırma, işletme, cep telefonu veya e-posta aracılığıyla rahatsız etme gibi davranışlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu tür saldırganlık doğrudan saldırganlık kadar zarar vericidir, ancak psikososyal araştırma alanına son yıllarda girmiştir (Connor, 1988).

Zorbalık büyük olasılıkla insanlık tarihi kadar eski bir problemdir ve araştırma sonuçları bu sorunun oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin; zorbalık konusunda Norveç'te yirmi yıldan bu yana çalışan ve bu konuya ilk kez dikkat çeken Olweus, öğrencilerin %15'inin, bir başka deyişle her yedi öğrenciden birinin zorba/kurban sorunlarına karıştığını belirlemiştir. Bunların yaklaşık olarak %9'u kurban, %7'si ise diğerlerine düzenli olarak zorbalık yapanlardır (Olweus, 1993). Olweus ve arkadaşları, zorba-kurban problemlerini incelediklerinde, %3'ten biraz daha fazla oranda çocuğun haftada bir veya daha fazla zorbalığa uğradığını, %2'den daha az bir oranda çocuğun da başkalarına sık sık zorbalık yaptığını belirlemişlerdir. Toronto'da 1041 öğrenciyle yapılan çalışmada, o güne dek, bir ya da iki defadan fazla kurban olan çocukların %12-15 arasında olduğu; diğer taraftan o güne kadar bir ya da iki defadan daha fazla başkalarına zorbalık yaptığını rapor eden çocukların oranının ise %7-9 arasında olduğu belirlenmiştir (Pepler & ark.,1994). Garrity ve arkadaşları (1996), ortalama olarak bir sınıfta öğrencilerin 2/3'ünün zorbalığa uğramaktan korktuklarını bildirmişlerdir. Lee'ye (1993) göre A.B.D.'de her gün 160.000 çocuk korku nedeniyle okula gitmemektedir. Bu ülkede lise öğrencilerinin %80'i, ilköğretim öğrencilerinin %90'ı okulda bir şekilde zorbalığa uğradıklarını rapor etmektedir (Akt. Colvin & ark.,

1998).Avustralya (Rigby & Slee, 1991), İngiltere (Whitney & Smith, 1993; Wolke & ark., 2001), Avusturya (Klicpera & Gasteiger Klicpera, 1996; Akt. Veenstra & ark., 2005:672), Finlandiya (Kumpulainen & ark., 1998; Kumpulainen & Rasanen, 2000), Almanya (Wolke & ark., 2001) ve Amerika (Nansel & ark., 2001)'da yapılan çeşitli çalışmalarda elde edilen % 15'ten % 25'e kadar ulaşan zorbalık oranları da bu bulgularla örtüşmektedir.

Zorbalar saldırgan ve baskın kişilerdir. Empati kurmada çok yetersizlerdir ve davranışlarının diğerleri üzerindeki etkisini kestiremezler. Özsaygıları yüksektir ve grupları diğer saldırgan çocuklardan oluşur. Akademik başarıları ise beklenenin aksine düşük değildir (Colvin & ark., 1998). Zorbaların sert disiplin teknikleri aracılığı ile ve bedensel ceza olarak yetiştirilmiş olduklarına ilişkin araştırma bulguları vardır (Carney & Merrill, 2001). İlgi ve sıcaklıktan yoksun ve saldırgan davranışların model alındığı bir ortam çocukta, denetimsiz, saldırgan ve zorba davranışlarının oluşumu için zemin hazırlar (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986; Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989; Olweus, 1993). Benzer biçimde Olweus (1980) da anne-babaların kullandığı saldırgan disiplin tekniklerinin ve ailelerin saldırganlığa gösterdiği hoşgörünün çocukta saldırgan davranışın ortaya çıkması riskini arttırdığını savunmuştur (Akt. Bidwell, 1997). Kimi çalışmalar da babalarının annelerine zorbalık yaptığını tanık olan çocuklarda her tür saldırgan davranışın yüksek oranda görüldüğünü ortaya koymaktadır (Jaffe, Wolfe & Wilson 1990). Ancak kimi çocuklar doğaları gereği hareketli/atılgan olup zorbalığa eğilimli bir gelişim gösterebilirler. Özellikle de erkek çocuklar, fiziksel gücünü akranlarıyla karşılaştırarak bunu zorbalıkla birleştirebilir. Buna karşılık şüphesiz ki fiziksel olarak ne kadar güçlü ve becerikli olsa da hiçbir zaman zorbalık yapmamış erkekler vardır. Ayrıca okuldaki sosyal bağlam ve denetimin de zorbalık problemlerinin sıklık ve şiddeti açısından çok önemli olduğu eklenmelidir. Her ne kadar öğretmen ve yöneticiler, çocukların zorbalığa eğilimli olmasına neden olan bireysel ve ailevi faktörleri kontrol edemeseler de, zorbalık problemleri okuldaki uygun ortam, denetim ve müdahaleyle önemli ölçüde azaltılabilir (Olweus, 1993).

Kurbanlar sessiz, utangaç ve zorbalığa karşılık veremeyen, haklarını savunamayan çocuklardır. Kurbanların fiziksel olarak zayıf, güvensiz, diğer çocuklardan daha duyarlı, kaygılı, mutsuz ve çekingen olduğuna inanılır (Marano, 1995; akt. Bidwell, 1997). Okulda arkadaş ve sosyal destekten yoksun, fiziksel yetenek ve güç bakımından kendinden emin olmayan çocuklar kurban olurlar. Kurbanların büyük çoğunluğu zorbayı tahrik edecek herhangi bir şey yapmazken, karşıdakini kızdırmaya ve uygun olmayan davranışlar göstermeye eğilimli bir grup kurban daha vardır. Bu çocuklar tahrik etmeye eğilimli ve sosyal becerileri yeterince gelişmemiş çocuklardır. Bu "*tahrik edici kurbanlar*

(*provocative victims*)” aynı zamanda kendilerinden güçsüz diğer çocuklara da zorbalık yapmaya da kalkışırlar, bu yüzden de tahrik edici kurbanlar hem zorba hem de kurbandırlar ve “zorba-kurban” olarak anılırlar (Olweus, 1993).

Bir başka önemli grup vardır ki, onlar, ne kurban ne de zorba olmamasına karşın, akranlarının zorbalığa uğradığını gören, zorbalıktan etkilenen ancak çoğunlukla gözden kaçırılan seyirci konumunda olan çocuklardır. Öğrencilerin ne zorba ne kurban olan % 70-80’lik bölümü izleyiciler olarak adlandırılır. Zorbalıkta izleyiciler çok önemlidir, çünkü bunlar öğretmenden çok önce kurban ve zorbalıyı bilirler. Bunlar zorbalığın şahitleridir ve kurbanın çaresizlik kaygısını paylaşırlar. Kurbanın kendine güveninin azlığı açıkça görülebilirken izleyicilerde bu durumun üstü kapalıdır (Carney, 2000). Seyirci, zorbalığı başlatma veya kıskırtma girişiminde bulunmaz, ancak aynı zamanda zorbanın sınıf ya da okuldan bir çocuğu yıldırmasına veya incitmesine yardım ederler, çünkü bu ürkek çoğunluk zorbanın sessiz alkışlayıcıları görevini üstlenmişlerdir. Ancak yine de zorbalık tüm çocukları olumsuz etkiler ve seyirciler de kurbanlar gibi korkar veya kaygılanırlar (Juvonen, Graham & Schuster, 2003).

Zorbalığın kısa ve uzun dönemdeki etkileri vardır. Williams ve arkadaşları (1996) zorbalığa uğramanın uyku problemleri, gece işemesi, baş, mide ağrıları ve kendini hep hasta hissetme ile ilişkili olduğunu bildirmiştir. Kurbanlar, zorbalık nedeniyle korkak, huzursuz, kaygılı ve bunun sonucu öz-saygı düzeyleri düşük olan, tipik olarak mutsuz çocuklardır. Zorbalıktan kaçmak için sosyal ilişkilerden ve okuldan uzaklaşmaya kalkışabilirler (Limber, 2002). Bu nedenle zorbalık çocuklar arasındaki ilişkileri en ciddi biçimde bozan davranış biçimidir. Bu çocuklar duygularını öğretmenden saklamaya çalışırlar. Ancak okul başarılarında gözlenen bozulma, okuldan uzaklaşma, depresyon, sosyal çekingenlik, toplumsal ve psikolojik uyum problemleri öğretmen için uyarıcı olmalıdır. Uç boyutta bazı zorbalık kurbanları da, zorbalığa uğramaktan duydukları acıdan ötürü intihara bile kalkışırlar. 1980’lerin başlarında Norveç’te zorbalığa uğrayan bir erkek çocuk intihar etmiştir. Sonuçta bu ve benzeri trajik olaylar üzerine ülke çapında zorbalık karşıtı program uygulamalarına başlanmıştır. Eliot ve Kilpatrick (1999) 1000 kurbanla gerçekleştirdiği çalışma sonucunda bunların % 46’sının zorbalığa uğradığı için intiharı düşündüğünü saptamıştır.

Kurbanları intihara kadar götüren zorbalık, sosyal, akademik ve duygusal gelişimlerini engelleyecek boyutta psikolojik olarak onlara zarar vermektedir. Kurbanlar için en iyisi en kısa sürede zorbalığın durdurulmasıdır. Ancak zorbalık için tehlikeli olan uzun-dönemdeki sonuçların farkına varılması da aynı derecede önem taşımaktadır. Zorbalar kavgacı, saldırgan yetişkinler olmaya eğilimlidirler ve gelecekte çeşitli suç ve ceza biçimlerine yönelme

olasılıkları yüksektir (Olweus, 1979; Robins, 1978; Loeber & Dishion, 1984). Olweus'a (1991) göre sekiz yaşında arkadaşları tarafından zorba olarak nitelenen çocukların suç işleme eğilimi 24 yaşında diğer çocuklardan altı kat, 30 yaşında ise beş kat fazladır. Çocukken zorba olanlar yetişkinliklerinde evde şiddet kullanır ve çocuklarına da benzer biçimde davranırlar. Böylece onlar da okulda zorba olurlar. Bu bir kısır döngüdür. Böylece çocuklar da zorba olma yolunda ilerlerler. Hatta Dawkins ve Hill (1995), aşırı doz nedeniyle hastanede tedavi altına alınan ergenlerin % 11'inin zorbalıkla ilişkisi olduğunu rapor etmiştir.

Uzun dönemde beklenen bir diğer olumsuzluk da seyircilerle ilgilidir. Özellikle de etkili müdahalelerin yapılmadığı durumda zorbalığın zorbaya yönelik olumsuz bir sonucunun olmadığını gören seyirci çocukların da gelecekte saldırgan davranış sergileme olasılıkları fazladır.

.Bu davranış biçimi yöresel ve geleneksel nitelikler taşır ve genellikle üstü kapalı olarak yaşanır. Araştırma sonuçları, zorbalık yapılan kişilerin zorbalığa uğradığını ailesine/yetişkinlere bildirmedikleri veya bunu onlara söylemek için uzun süre beklediklerini göstermektedir. Bunun nedeni ise zorbalığa uğrayanların, utanmaları, zorbaları rapor etmekten korkmaları ve bunları yaparlarsa, ailelerinin onları zorbalığa uğradığı yerlerde (oyun bahçeleri, okul koridorlarında, okula gidiş-dönüş yolunda) koruyamayacaklarından korkmalarıdır (Callow, 1994). Oysa zorbalık ve yarattığı olumsuz etkilerin önüne geçmede en etkili olabilecek kişi kuşkusuz öğretmenlerdir. Buna karşın öğrenciler tarafından bildirilen zorbalığın sıklığı hemen daima öğretmen/educatörlerin bildirdiği zorbalıktan daha yüksektir. Bu da öğretmenlerin zorbalık olgusundan yeteri kadar haberdar veya duyarlı olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca kurbanlar eğitimcilerin zorbalığa tepki vermekte çok yavaş kaldıklarını ve etkin bir rol almadıklarını belirtmektedirler. Bu durumun olası nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Hoover & Oliver,1996; Olweus, 1995; Garrity & ark.,1996):

* Öğretmenler öğrencilerin kendi problemlerini çözmeyi öğrenmeleri için zorbalık durumunda müdahale etmemenin gerektiğine inanmaktadırlar.

* Kimi öğretmenler özellikle kimi karmaşık zorbalık durumlarına müdahale ettiklerinde zor durumda kalabileceklerine ve kimseden destek bulamayacaklarına inanırlar ve "Niye durduk yerde canımı sıkayım?" diye düşünürler.

* Öğretmenler zorbalığı uzaktan izlediğinde öğrencilerin birbiriyle dalga geçip eğlendiğini düşünebilir.

* Öğretmenler bu yaşantıların bir gelişim özelliği olduğunu düşünür. Erkek çocuklarının erkek, kız çocuklarının da kadın olmayı böyle öğrendiklerine inanır.

* Zorbalık olaylarının çoğu sınıfın dışında, koridor, kantin, bahçe ve servis gibi yerlerde gerçekleşir. Bu nedenle öğretmenler durumdan haberdar olmayabilir.

* Bazen öğretmenler durumu kurbanın davranışlarının doğal sonucu olarak görür ve karışılmaması gerektiğini düşünürler.

* Bazı öğretmenler de zorbadan korkarlar. Bu nedenle duruma karışmamayı tercih ederler.

Diğer yandan öğrenci raporları yatılı okullarda zorbalığın ciddi bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. Yatılı okullarda zorbalığa uğradığını söyleyenlerin % 90'ı bunun gece yatakhane ve çoğunlukla da hafta sonları olduğunu rapor etmiştir. (Callow, 1994). Zindi de (1994) yatılı okullarda zorbalığın en yaygın olarak yatakhane olduğunu, burayı oyun bahçesi, tuvalet ve sınıfların izlediğini belirlemiştir. Zindi'ye göre bu problem çok ciddidir çünkü burada çocuk zorbadan kaçamaz ve ailesinden yardım isteyemez; bu nedenle de kendini yalnız çaresiz ve korunmasız hisseder.

Okuldaki sosyal ortam, tüm öğrenci ve öğretmenler için yüksek standartlar taşır ve bu ortamda tüm öğrencilerin sıcaklığa ve kabul edilmeye ihtiyacı vardır. Yatılı okullar öğrencilerinin sorumluluklarını çok daha geniş kapsamlı bir yaşam alanında taşırlar ve bu alandaki tüm gereksinimleri karşılamakla yükümlüdürler. Öğrencilere sıcak ve kabul edici ortam sağlamanın yolu ise okulları saldırganlık içeren her türlü davranıştan arındırmaktır. Öğretmenlerin saldırgan davranışlara bakışı, denetim ve müdahale etmedeki becerileri zorbalığa nasıl tepki vereceklerinin büyük ölçüde göstergesidir. Bunlara ek olarak müfredat ve yönetsel politikaların bu konuya vereceği destekler de ayrı bir önem taşımaktadır. Eğitim sistemi bu konuyu ciddiye almak zorundadır, çünkü en basit yönüyle zorbalık, öğrenme ortamını olumsuz yönde etkiler. Tüm bunların sonunda diyebiliriz ki okulları zorbalıktan arındırmak için neler yapılabileceğini bir an önce tartışmaya başlamak ve yapılabilecekleri yaşama geçirmek gereklidir. Fakat ilkin zorbalığın ülkemizdeki durumuna ilişkin net bir tablo oluşturulmalıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı gündüzlü ve yatılı ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa uğrama oranları, uğradıkları zorbalık türleri, kurbanların zorbalığa verdikleri tepkilerin, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğunun,

kurbanın zorbalığa uğradığı yerlerin ve kurbanın zorbalığı anlattığı kişilerin belirlenmesi ve gündüzlü yatılı grupların bu açılardan karşılaştırılmasıdır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli: Bu araştırma genel tarama modeline dayanmaktadır.

Araştırma Grubu: Araştırmaya Bursa’da gündüzlü (n=140) ve yatılı (n=108) ilköğretim okulunun 4., 5. ve 6. sınıflarında öğrenim gören öğrenciler katılmıştır. Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınan bilgiye göre her iki okul da alt sosyo-ekonomik düzeyi temsil etmektedir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların dağılımı görülmektedir.

Tablo 1. Araştırma Grubu

	Gündüzlü		Yatılı	
	f	%	f	%
Cinsiyet				
Kız	80	57.1	48	44.4
Erkek	60	42.9	60	55.6
Toplam	140	100	108	100

Veri Toplama Aracı

Araştırmada Colorado Okul İklimi Anketinin (Colorado School Climate Survey) Türkçeleştirilmiş ve sadeleştirilmiş formu kullanılmıştır. Bu bilgi toplama aracı bir zorbalık önleme programının parçası olarak Garrity, Jens, Porter, Sager ve Short-Camilli (2000) tarafından geliştirilmiştir. Araç gerekli iznin Willam Porter’dan e-posta aracılığıyla alınmasından sonra araştırmacı tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve İngilizce Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda görev yapan bir öğretim elemanı tarafından geri çevirisi yapılmıştır. Çeviri sırasında ülkemizdeki okulların koşullarına göre kimi küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin “öğle yemeği salonu (lunch room)” “kantin” olarak kullanılmıştır. Daha sonra eğitimde psikolojik hizmetler alanında doktora derecesine sahip iki öğretim üyesi maddeleri incelemişler ve uygun bulduklarını bildirmişlerdir. Bilgi formu, kurbanın ifadesiyle zorbalık türleri, kurbanların zorbalığa verdikleri tepkiler, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, kurbanın zorbalığa uğradığı yerler, kurbanın zorbalığı anlattığı kişiler, seyirciye göre zorbalık türleri, seyircinin zorbalığa karşı yaptıkları, öğrencilerin kendilerini güvende hissettiği yerler, öğrencilerin okul iklimi hakkındaki görüşleri ve öğrencilerin zorbalıkla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ise değişkenler sadeleştirilerek öğrencilerin son bir ay içinde haftada bir kez veya daha fazla, karşılaştıkları

zorbalık türleri ve sıklığı, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, kurbanın zorbalığa uğradığı yerler, kurbanların zorbalığa verdikleri tepkiler, ve kurbanın zorbalığı anlattığı kişiler araştırılmıştır. Katılımcıların zorbalık türlerini içeren altı maddeye ilişkin görüşleri için hesaplanan Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .81 olarak belirlenmiştir

Verilerin Toplanması ve Analizi

Uygulama öğrencilere sınıflarında araştırmacı tarafından yapılmıştır. Uygulamaya başlamadan önce öğrenciler, araştırma konusu hakkında bilgilendirilmiştir. Öğrencilerden okul adlarını, sınıf düzeylerini ve cinsiyetlerini yazmaları istenmiştir. Uygulamanın bir sınav ya da test olmadığı ve bu nedenle isimlerine de ihtiyaç duyulmadığı özellikle belirtilmiştir. Ayrıca verecekleri yanıtların gizliliği konusunda öğrencilere güvence verilmiştir. 2006 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen uygulama 20-30 dakika sürmüştür. Verilerin analizinde gündüzlü ve yatılı ilköğretim öğrencilerinin uğradığı zorbalık türleri, zorbalığı yapanlar ve zorbalığın olduğu yerlerin oranları arasında fark olup olmadığını belirlemek için Kay-Kare testi yapılmıştır. Zorbalığa uğrayan kurbanın yaptıklarının ise yüzdeleri hesaplanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde zorbalık türleri, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, kurbanın zorbalığa uğradığı yerler, kurbanların zorbalığa karşı tepkileri ve kurbanın zorbalığı anlattığı kişilere yönelik verilerin analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Gündüzlü ve yatılı ilköğretim öğrencilerinin uğradığı zorbalık türleri ve oranları

Geçen ay boyunca haftada bir veya daha fazla	Gündüz (%)	Yatılı (%)	p
Diğer çocuklar bana kötü sözler söylediler, alay ettiler veya isim taktılar.	64.6	71.6	<.001
Diğer çocuklar bana vurdu veya tekmeledi.	52.5	59.3	<.01
Diğer çocuklar yaptıkları şeylerde beni aralarına almadılar.	33.4	37.8	<.05
Diğer çocuklar benim hakkımda doğru olmayan hikayeler anlattılar.	30.8	33.9	2.195
Diğer çocuklar bana ait olan şeyleri aldılar.	34.6	25.5	<.001
Diğer çocuklar beni canımı acıtmakla veya eşyalarımı almakla tehdit ettiler.	27.4	27.1	.022

Gündüzlü ve yatılı ilköğretim öğrencilerinin uğradığı zorbalık türleri ve oranlarını gösteren Tablo-2 incelendiğinde;

Her iki grupta da öğrencilerin en az $\frac{1}{4}$ 'ünün herhangi bir zorbalık türüne uğradığı; en çok yapılan zorbalık türünün sözel zorbalık (kötü söz söyleme, alay etme, isim takma) olduğu; bunu ikinci olarak fiziksel zorbalığın (vurma veya tekmeleme) izlediği; yatılı öğrencilerin eşyaların izinsiz alınması ve tehdit etme zorbalık türlerinin dışındaki zorbalık türlerine gündüzlü ilköğretim öğrencilerine oranla daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 3. Zorbalığı Yapanların Oranları

	Gündüz (%)	Yatılı (%)	p
Kız	29.5	22.9	<.001
Erkek	55.5	65.8	<.001
Bir grup	25.1	32.1	<.001

Tablo 3’de zorbalığı yapanların kim ya da kimler olduğu görülmektedir. Bulgularda hem gündüzlü hem de yatılı ilköğretim öğrencileri arasında zorbalığı en yüksek oranlarda erkek öğrencilerin yaptığı rapor edilmiştir. Ayrıca zorbalığı yapan erkek öğrencilerin oranlarının yatılı öğrencilerde gündüzlü öğrenim görenlere oranla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Zorbalık yapan kız öğrencilerin oranı ise gündüzlü ilköğretim okulunda yatılı ilköğretim oranlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bir grup tarafından yapılan zorbalık oranlarının da kız öğrenciler tarafından yapılan zorbalık oranlarına yakın olduğu söylenebilir. Ancak grup tarafından yapılan zorbalıkta da yine yatılı öğrencilerin oranı gündüzlü öğrenim görenlere oranla anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4. Zorbalığın Olduğu Yerlerin Oranı

	Gündüz (%)	Yatılı (%)	p
Sınıfta	48.1	44.5	2.606
Bahçede	47.3	65.5	<.001
Koridorda	29.1	30.1	.239
Okul yolunda	24.5	27.7	2.65
Tuvalette	13.7	19.1	<.01
Kantinde	13.9	15.7	1.284

Zorbalığın olduğu yerleri gösteren dağılıma bakıldığında, genel olarak her iki okul grubunda zorbalığın olduğu yerlerin oranlarının birbirine yakın

olduğu görülmektedir. Bu dağılımda zorbalığın olduğu yerler arasında bahçe ve tuvalette yaşanan zorbalık oranlarının yatılı okul öğrencilerinde gündüzlü ilköğretimde öğrenim görenlere oranla anlamlı düzeyde yüksek ($p<.001$ ve $p<.01$) olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra her iki grupta da zorbalığın olduğu yerler arasında ilk üç sırada *bahçe, sınıf ve koridorlar yani okul ortamına ait yerler* bulunmaktadır.

Tablo 5. Kurbanın Zorbalığa Verdikleri Tepkilerin Oranları

	Gündüz (%)	Yatılı (%)	p
Okuldaki bir yetişkinden yardım aldım	49.4	48.1	.338
Diğer bir çocuktan yardım aldım.	27.9	29.8	.879
Bunu yapana vurdum, tekmeledim veya ittim.	17.5	18.0	.085
Çocuğa durmasını söyledim.	49.1	51.1	.800
Çocuğa benim hakkımda söylediği şeyi kabul ettiğimi bildirdim.	25.4	20.4	<.01
Çocuktan uzak durdum, böylelikle beni incitemeyecek veya alay edemeyecek.	43.3	58.8	<.001
Annemden-babamdan (ailemden) yardım aldım.	52.3	51.8	.050
Aldırmadım ve yürüyüp gittim.	40.3	53.3	<.001
Ben de kötü şeyler söyledim, alay ettim veya isim taktım.	18.2	13.0	<.01
Komik şeyler söyleyerek veya yaparak çocuğu durdurmaya çalıştım	31.5	30.2	.396
Daha iyi hissetmek için kendi kendimle konuştum.	29.7	40.0	<.001
Hiçbir şey yapmadım.	42.2	43.6	1.424

İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa verdikleri tepkiler arasında ailesinden ve okuldaki bir yetişkinden yardım almanın ilk iki sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak bu yardımı aldığını söyleyen öğrencilerin yanında "*Hiçbir şey yapmadım*", "*Çocuktan uzak durdum, böylelikle beni incitemeyecek veya alay edemeyecek*" ve "*Aldırmadım ve yürüyüp gittim*" maddelerini işaretleyenlerin oranları da oldukça yüksektir (% 40). Bu bulguların yanı sıra "*Ben de kötü şeyler söyledim, alay ettim veya isim taktım*" maddesine katılanlar gündüz grubunda anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 6. Kurbanların Zorbalığa Uğradığını Anlattığı Kişilerin Oranı

	Gündüz (%)	Yatılı (%)	p
Bir arkadaşına	44.0	52.6	<.001
Anneme veya babama	38.8	35.2	2.779
Hiç kimseye	24.01	10.8	<.001
Okuldaki bir yetişkine	14.8	9.8	<.001
Bir başkasına	14.3	5.6	<.001

Tablo 6'ya bakıldığında, kurbanların zorbalığa uğradığını en çok anlattığı kişilerin arkadaşları ve ailesi olduğu görülmektedir. Yatılı öğrencilerde arkadaşına anlatma oranları gündüzlü öğrenim gören gruba oranla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca dağılımda zorbalığın anlatıldığı kişiler arasında yer alan "Okuldaki bir yetişkin" in oranları (gündüzlü: % 14.8 ve yatılı: % 9.8) ile Tablo-5'te "Okuldaki bir yetişkinden yardım aldım" maddesine yönelik oranların (gündüzlü:% 49.4 ve yatılı:% 48.1) birbiriyle örtüşmediği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

140 gündüzlü ve 108 yatılı olmak üzere toplam 248 ilköğretim öğrencisi ile gerçekleştirilen bu çalışmada öğrencilerin zorbalığa uğrama oranları, uğradıkları zorbalık türleri, kurbanların zorbalığa verdikleri tepkiler, zorbalığı yapanların kim(ler) olduğu, kurbanın zorbalığa uğradığı yerler ve kurbanın zorbalığı anlattığı kişilerin oranları belirlenmiş ve gruplar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde son bir ay içinde haftada bir veya daha fazla değişik zorbalık türlerine uğradıklarını rapor edenlerin oranının en düşük % 25,5; en yüksek de % 71,6 olduğu görülmektedir. Bu bulgu ilköğretim okullarında zorbalığın sıklığı hakkında bir fikir vermektedir. Bir başka ifadeyle öğrencilerin en az $\frac{1}{4}$ 'ü, en fazla da $\frac{3}{4}$ 'ü zorbalığa uğradığını rapor etmektedir. Bu oranlar alan yazınıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksek görünmektedir. Örneğin; Olweus (1991), 130.000 okul öğrencisi ile gerçekleştirdiği çalışmasında öğrencilerin %5-9'unun düzenli olarak zorbalığa uğradığını rapor etmiştir. Avusturalya'da Rigby (1997), 25.000 okul çocuğu ile çalışarak yedi öğrenciden birinin haftada en az bir kez zorbalıkla karşılaştığını yazmıştır. Zimbabwe'de Zindi (1994), öğrencilerin % 16'sının sık sık ve % 18'inin haftada bir kez zorbalığa uğradığını raporlaştırmıştır. Perry, Kusel ve Perry (1988) A.B.D.'de kurban durumunda olma oranının %10 olduğunu söylerken bu oran Kanada'da %8 olarak belirlenmiştir. Juvonen Juvonen, Graham ve Schuster (2003) A.B.D.'deki ilk ve

ikinci öğretim okullarındaki öğrencilerin % 20-30'unun zorbalıkla bir biçimde ilişkili olduğunu, bunun da 10 milyon çocuk anlamına geldiğini ifade etmiştir. Genel olarak kültürlerarası sıklık oranlarının birbirlerine benzer olduğu söylenebilir. Öte yandan İngiltere'de yapılan bir çalışmanın sonuçları 11-16 yaşlarındaki 4700 çocuğun % 75'inin fiziksel olarak zorbalığa uğradığını ortaya koymuştur (Glover & ark., 2000). A.B.D.'de Hazler'in (1996) çalışmasında öğrencilerin % 75'i zorbalığa uğradığını bildirmiştir ki, bu oranlar bu çalışmanın bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Diğer çocukların kendilerine kötü sözler söyledikleri, alay ettiklerini veya isim taktıklarını, bir başka deyişle sözel zorbalığa uğradıklarını söyleyenlerin oranı her iki grupta da en üst düzeydedir ve yatılı öğrenci grubunda gündüzlü gruptan anlamlı düzeyde yüksektir. İkinci sırayı fiziksel zorbalık almaktadır ve bu zorbalık türü de yatılı grupta önemli düzeyde yüksek olarak temsil edilmektedir. Bu bulgular her iki cins için de alay etme, isim takma biçimindeki sözel zorbalığın en sık rastlanan zorbalık türü olduğunu, bunu fiziksel zorbalığın izlediğini rapor eden kimi araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir (Richter & ark., 2000; Seals & Young, 2003; Zindi, 1994).

Oldukça sık rastlanan bir zorbalık türü olarak gruptan dışlama da yatılı öğrencilerde anlamlı düzeyde yüksektir ($p<.05$). Bu bulgu, yatılı öğrenciler arasında gruplaşmanın ve belki de çetelerin varlığına dikkat çekiyor olabilir.

Başkalarının eşyalarını alma, bir başka deyişle hırsızlık da hiç azımsanmayacak bir orandadır ve gündüzlü öğrencilerde anlamlı ölçüde yüksektir. Bunun nedeni yatılı öğrencilerin birbirlerinin eşyalarını tanınmaları, bu nedenle de aldıkları başkalarına ait eşyayı rahat kullanamamaları olabilir. Oysa gündüz grubundaki öğrenciler diğerinin eşyasını aldığı anda bunu yaşamının diğer alanlarında rahatça kullanabilir.

Her iki grupta da erkek öğrenciler zorba olarak daha yüksek oranda bulunmuştur. Yatılı grupta bu oran anlamlı düzeyde yüksektir. Bu bulgular alan yazınıyla örtüşmektedir. Olweus (1995), erkeklerin kızlara göre daha yüksek oranda zorba olarak nitelendiklerini bildirmiştir. Carney ve Merrell (2001), gerek zorba gerek kurban olarak erkeklerin daha sık rapor edildiğini yazmıştır. Demaray ve Malecki'nin (2003) çalışmasında da zorbaların daha çok erkek olduğu bulunmuştur. Salmivalli ve Nieminen (2002) 1062 ilköğretim öğrencisiyle yaptıkları çalışmada, erkek öğrencilerin tüm saldırganlık değişkenlerinde kızlardan anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıklarını belirlemişlerdir. Kepenekçi ve Çınkır (2006) da erkeklerin kızlardan daha çok fiziksel zorbalık kullandığını rapor etmiştir. Grup olarak yapılan zorbalığın da yatılı grupta anlamlı olarak yüksek bulunması bu grupta çeteleşme olasılığına dikkat çekmektedir.

Her iki grupta da zorbalığın olduğu yerlerin oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak zorbalık yatılı grupta bahçede dikkat çekecek ölçüde yüksektir. Gündüz grubunda ise zorbalığın en sık karşılaşıldığı alan sınıftır. Bunu bahçe izlemektedir. Koridor ve kantinlerde zorbalık görece düşüktür. Bunun nedeni, öğretmenlerin bu alanlarda nöbetçi olarak bulunması olabilir. Bahçede de kuşkusuz nöbetçi öğretmen görevlidir, ancak öğrenci sayısının çokluğu iyi bir denetimi engellemektedir. Sınıfta zorbalığın bu kadar yüksek oranda olması alan yazınıyla tutarlı görünmemektedir. Örneğin; Ziegler ve Rosenstein-Manner'in (1991) çalışmasında öğretmenler zorbalığın sırasıyla bahçe, koridor, sınıf ve kantinde ortaya çıktığını ifade etmişler ve bu öğrenci görüşleriyle de paralel bulunmuştur. Zindi (1994), yatılı okullarda zorbalığın en yaygın olarak yatakhane olduğunu, burayı oyun bahçesi, tuvalet ve sınıfların izlediğini belirlemiştir. Diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, bu çalışmada, sınıfta gerçekleşen zorbalığın sık rapor edilmesi öğretmen denetiminin yetersizliği ile yorumlanabilir. Tuvalet de denetimin zayıf olduğu bir alandır ve yatılı grupta bu alandaki zorbalığın anlamlı biçimde yüksek olmasının nedeni bu öğrencilerin ders dışı saatlerde de zamanlarını okulda geçiriyor olmaları olabilir. Aynı zamanda tuvalet, yatakhane hemen hiç denetlenmeyen bir bölgedir.

Yatılı grup % 58,8 gibi çok yüksek bir oranda zorbalığa uğradığında zorbadan uzak durduğunu, böylelikle kendisini incitemeyeceğini ve alay edemeyeceğini belirtmiştir ve bu oran gündüzlü gruptan önemli ölçüde yüksektir. Gündüz grubu en yüksek oranda (% 52,3) anne-babasından yardım aldığını ifade etmiştir. Yatılı grupta da bu maddeye ilişkin oran yüksektir (%51,8). Bunu okuldaki bir yetiştikenden yardım alma izlemektedir. Ancak bunların yanında "*Hiçbir şey yapmadım*", "*Çocuktan uzak durdum, böylelikle beni incitemeyecek veya alay edemeyecek*" ve "*Aldırmadım ve yürüyüp gittim*" maddelerini işaretleyenlerin oranlarının da %40'larda olması, zorbalığa uğrayan öğrencilerin azımsanmayacak derecede büyük bir kısmının zorbaya karşı kendini herhangi bir şekilde savunmadığının da göstergesidir. Bu bulguların yanı sıra gündüz grubunda anlamlı biçimde yüksek görünen ancak her iki grupta da ortalama olarak % 15'lerin (% 18,2 - % 13) üzerinde saptanan "*Ben de kötü şeyler söyledim, alay ettim veya isim taktım*" ve "*Bunu yapana vurdum, tekmeledim veya ittim*" tepkileri ilköğretim çağındaki zorba-kurbanları işaret etmekte olabilir.

Kurbanın zorbalığa uğradığını kime anlattığına ilişkin soruya verilen yanıtlar eğitim sistemimiz hakkında da bir kesit sunmakta olabilir. Bu maddeye verilen cevaplar her iki grupta "*Bir arkadaşına anlattım*" seçeneğinde yoğunlaşmıştır (% 44-% 52,6) ve bu oran yatılı grupta anlamlı biçimde yüksektir. Yatılı grubun zorbalığa uğradığını çoğunlukla bir arkadaşına

anlatmayı tercih etmesinin nedeni büyük olasılıkla ders ve ders dışı saatlerde sürekli beraber olmalarıdır. Her iki grupta da ikinci sırayı “Anne-babama anlattım” seçeneği almaktadır. Üçüncü sırayı “Hiç kimseye anlatmadım” diyen öğrenciler almakta, bunlar içinde de gündüzlü grup yatılılardan anlamlı biçimde yüksek görünmektedir. “Okuldaki bir yetişkine” zorbalığa uğradığını anlattığını söyleyenler dördüncü sıradadır ve oranları oldukça düşüktür (% 14,8-% 9,8). Yatılı grubun oranı ise gündüzlülerden anlamlı ölçüde düşüktür. Bu bulgular özellikle yatılı grup için düşündürücüdür. Yatılı öğrenciler anne-babalarını sık görmemelerine karşın zorbalığa uğradıklarını *okuldaki bir yetişkinden çok daha yüksek oranlarda* ailesine söylemeyi tercih etmiştir. Oysa bu çocuklar en iyi olasılıkla sadece hafta sonları ailelerini görebilmektedirler. Bu nedenle öğretmenleriyle kuracakları iletişim onlar için ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak bu ilişkinin yeterince sağlıklı kurulamadığı açıktır.

Bu sonuçlar, ilköğretim okullarında yaşanan zorbalık olayları hakkında öğretmenlerin farkındalık ve sorun çözme düzeylerindeki yetersizlik olarak yorumlanabilir. Zorbalık uzun dönemde şiddet ve suça yönelik davranışlarla karşımıza çıkacak bir süreçtir. Zorbalıkla baş etmenin en ekonomik yolu henüz ortaya çıkmadan önlenmesidir. Bu konuda çocukların denetimi en önemli önceliktedir. Okulda, özellikle de oyun alanlarında ve koridorlardaki denetim yetersizliği de bireysel olarak zorbalık problemi olan çocukları desteklemektedir. Aynı şekilde öğretmenlerin zorbalığa yönelik olarak başvurdukları uygun olmayan müdahaleler de ayrı bir önem taşımaktadır. Bu anlamda okulları zorbalıktan arındırmanın en etkili yolu öğretmenlerin eğitimidir. Ülkemizde okuldaki, ailedeki ve sokaktaki şiddetin olumsuzluklarının tartışıldığı günümüzde zorbalıkla ilgili yeterince çalışma yoktur. Bu çalışmaların artması kuşkusuz daha net bir tablo ortaya çıkaracak ve konunun önemine dikkat çekecektir.

KAYNAKÇA

- Bernstesen, J.Y. & Watson, M.W. (1997). Children who are targets of bullying, *Journal of Interpersonal Violence*, 12(4): 483-498.
- Bidwell, N.M. (1997). The Nature and Prevalence of Bullying in Elementary Schools SSTA Research Centre Report.
- Carney, J.V. (2000). Bullied to death: Perceptions of peer abuse and suicidal behavior during adolescence. *School Psychology International*, 21, 44-54.
- Carney, A.G. & Merrell, K. W. (2001). Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing an international problem. *School Psychology International*, 22:364-382.
- Colvin, G. Tobin, T. Beard, K. Hagan, S. & Sprague, J. (1998). The school bully: Assessing the problem, developing interventions and future research directions, *Journal of Behavioral Education*, 8(3), 293-319.
- O'Connor, K. (1988) Play Therapy. *Perspectives*. Fresno, CA: Cedar Vista Hospital.
- Dawkins, J and Hill, P (1995). Bullying: another form of abuse? In David TJ (ed.) *Recent Advances in Pediatrics* 13. Edinburgh, 103-122.
- Demaray MK, Malecki CK (2003) Importance ratings of socially supportive behaviors by children and adolescents. *School Psychology Review* 32(1): 108-132.
- Eliot, M. & Kilpatrick, J. (1999). "KIDSCAPE" Survey of Young offenders, 1994 in How to stop bullying: A KIDSCAPE Training Guide. Erişim: <http://www.kidscape.org.uk/assets/downloads/kslongtermeffects.pdf>
- Garrity, C., Jens, K., Porter, W., Sager, N., & Short-Camilli, C. (1996). Bully-proofing your school: a comprehensive approach. *National School Safety Center News Journal*, 20-23.
- Garrity, C., Jens, K., Porter, W., Sager, N., & Short-Camilli, C. (2000). Bully-proofing your school: A Comprehensive Approach for Elementary School. Chapter Three: Colorado School Climate Survey, Elementary School Student Report p.55-61. Second Edition. Longmont, CO: Sopris West.
- Glover, D., Gough, G., Johnson, M. & Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: Incidence, impact and intervention. *Educational Research*, 42(2), 141-156.
- Griffin, R.S. & Gross, A.M. (2004). Childhood bullying: Current findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9: 379-400.
- Hazler, R.J. (1996) Bystanders: an overlooked factor in Peer on Peer abuse. *The Journal for the Professional Counsellor*, 11(2), 11-23.
- Hoover, J. H., & Oliver, R. O. (1996). *The bullying prevention handbook: A guide for principals, teachers, and counselors*. Bloomington, IN: National Educational Service.
- Jaffe P.G., Wolfe, D.A., & Wilson, S.K. (1990). *Children of battered women*. Newbury Park, CA: Sage.
- Juvonen, J., Graham, S. & Schuster, M.A. (2003). Bullying Among Young Adolescents: The Strong, the Weak and the Troubled, *Pediatrics*, 112(6), 1231-1237.
- Kepenekçi, Y. & Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*. 30(2), 193-204.
- Kumpulainen, K., Rasanen, E., Henttonen, I., Almqvist, F., et al. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse & Neglect*, 22(7):705-717.

- Kumpulainen, K. & Rasanen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: Their psychiatric symptoms and deviance in adolescence. An epidemiological sample. *Child Abuse & Neglect*, 24(12), 1567-1577.
- Limber, S.P. (2002). Bullying among children and youth. Proceedings of the Educational Forum on Adolescent Health: Youth Bullying. Chicago: American Medical Association. [Online]: Retrieved on 19-October-2006, at URL: 19.10.2006. <http://www.ama-assn.org/ama1/pub/upload/mm/39/youthbullying.pdf>
- Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In M. Tonry & N. Morris (Eds.), *Crime and Justice* (pp. 29-149). Chicago: University of Chicago Press.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association (JAMA)*, 285:2094-2100.
- Olweus, D. (1979). Stability of Aggressive Reaction Patterns in Males: A Review. *Psychological Bulletin*, 86, 852-75.
- Olweus, D. (1987). Schoolyard bullying - Grounds for intervention. *School Safety*, Fall:4-11.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411-448). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school - What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school. Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D. & Ramsey, E. (1989). A Developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329-335.
- Pepler, D. J., Craig, W. M., Ziegler, S. & Charach, A. (1994). An evaluation of an anti-bullying intervention in Toronto schools. *Canadian Journal of Community Mental Health* 13(2), 95-110.
- Perry, D.G., Kusel, S.J. & Perry, L.C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24(6), 807-814.
- Richter, L., Palmari, I. & de Wet, T. (2000). The transmission of violence in schools: Birth to ten children's experiences of bullying. *Urban Health & Development Bulletin*, 3:19-22.
- Rigby, K. & Slee, P.T. (1991). Bullying among Australian school-children: Reported behavior and attitudes toward victims. *Journal of Social Psychology*, 131:615-627.
- Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children. *Irish Journal of Psychology*, 18(2), 202-220.
- Robins, L.N. (1978). Sturdy Childhood Predictors of Adult Anti-Social Behavior: Replication from Longitudinal Studies. *Psychological Medicine*, 8, 611-22.
- Salmivalli, C. & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28, 30-44.

- Seals, D. & Young, J. (2003). Bullying and Victimization: Prevalance and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem and depression. *Adolescence*, 38:735-747.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A.J., De Winter, A.F. & Verhulst, F.C. (2005). Bullying and Victimization in Elementary Schools: A Comparison of Bullies, Victims, Bully/Victims and Uninvolved Preadolescents, *Developmental Psychology*, 41(4), 672-682.
- Whitney, I. & Smith, P.K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior middle and secondary schools. *Educational Research*, 35:3-25.
- Williams, K., Chambers, M., Logan, S. & Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *British Medical Journal*, 313: 17-19.
- Wolke, D., Woods, s., Stanford, K. & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in Eangland and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.
- Ziegler, S. & Rosenstein-Manner, M. (1991). Bullying at school: Toronto in an international context. Toronto: *Toronto Board of Education, Research Services*.
- Zindi, F. (1994). Bullying at boarding school: a Zimbabwe study. *Research in Education*, 51:23-32.